

Artikel til antologi om seksuelle overgreb mod børn

Børn og unge med seksuelt grænseoverskridende adfærd

Af psykolog Mimi Strange, specialist i psykoterapi og supervision, leder af Projekt JANUS

I artiklen beskrives hovedaspekter af den viden, såvel praksis- som forskningsbaseret, som Projekt JANUS har indsamlet gennem knap 3 års arbejde med unge med seksuelt grænseoverskridende adfærd. Målgruppen har været store børn/unge mellem 12 og 18 år og deres forældre/familie. Inklusionskriterie for visitation til projektet har bl.a. været at der har været tale om seksuelle overgreb *mod børn*, da projektet er led i Regeringens handlingsplan til bekæmpelse af seksuelle overgreb mod børn. Eksklusionskriterie har været bl.a. unge med en massiv kriminel baggrund. Projektet tilbyder udover udredning og behandling til målgruppen, supervision og rådgivning til professionelle, samt foretager vidensindsamling, bearbejdning af de indsamlede data og vidensformidling. Projektet har modtaget henvendelser fra hele landet om børn/unge med seksuel overgrebsadfærd

Den erfarings- og forskningsbaserede viden som her fremlægges kan give os vigtige oplysninger om en gruppe danske børn/unge med behørig hensyntagen til at der er tale om et mindre og selekteret sample.

Der er foretaget systematisk vidensindsamling i den forløbne periode og i artiklen fremlægges nogle hovedpointer fra særligt:

- 1) Psykologisk udredning af 43 unge
- 2) Kvalitativ analyse af interviews med 28 unge
- 3) Erfaringsopsamling og analyse af gruppebehandlingsforløb.

Der henvises til litteraturliste for yderligere information.

Baggrund:

Der har i de senere år været en stigende opmærksomhed i forhold til børn med seksuelt bekymrende adfærd/unge med seksuelt krænkende adfærd og der har i en række europæiske lande pågået såvel behandling som forskning inden for feltet i en årrække. I de nordiske lande har særligt Sverige arbejdet med området i en del år.

I Danmark har Socialministeriet for tre år siden iværksat et projekt med henblik på at afdække problematikken herhjemme og tilbyde udredning og behandling til denne målgruppe.

En væsentlig baggrund for at særligt forskning og behandling vedr. børn og unge med seksuel overgrebsadfærd bør have en særlig bevågenhed i forhold til bekæmpelse af seksuelle overgreb mod børn er at der ret enslydende fra internationale undersøgelser rapporteres om at op mod 1/3 af alle kendte overgreb begås af unge under 18 år. Hvis lignende tal gør sig gældende for Danmark, hvilket kan være rimeligt at antage, er der ikke meget tvivl om et af de bedste kort vi har på hånden i forhold til at forebygge og bekæmpe seksuelle overgreb mod børn, er at øge indsatsen i forhold til en tidlig intervention i forhold til begyndende seksuel overgrebsadfærd hos børn/unge..

Vi har i Danmark endnu ingen national kortlægning af omfanget af seksuelle overgreb begået af børn/unge, men aktuelle tal fra Team for Seksuelt Misbrugte Børn (SMB), Rigshospitalet (2006), gør det rimeligt at antage at problemet også i Danmark er af en anseelig størrelse, idet der her rapporteres om at i 435 sager med seksuelt misbrugte børn er det – ud af 483 formodede gerningsmænd- knap halvdelen, nemlig 43% som er under 18, heraf er halvdelen under 15.(s.28) (Det skal understreges at der er tale om formodede gerningsmænd, idet SMB ikke har kontakt med krænkerne, men overvejende rapporterer på baggrund oplysninger fra ofrene).

En vigtig pointe er at fokus rettes mod at seksuel overgrebsadfærd overfor børn almindeligvis ikke pludselig opstår i voksenlivet, men antages at kunne udvikle sig i løbet af barndom/tidlig ungdom

og derfor må ses i et udviklingspsykologisk perspektiv. Endvidere er det et vigtigt udgangspunkt at seksuelle overgreb ikke kun er skadelige for de, som udsættes for dem, men også for dem, som udfører dem.

Det skal understreges at børn/unge med seksuel overgrebsadfærd ikke kan betragtes som pædofile (jf. diagnosekriterierne, se Møhl 1999), at de oftest ikke har en eksklusiv, seksuel interesse for børn, men derimod gør andre faktorer sig gældende. Viden om hvordan seksuelt krænkende adfærd opstår, udvikler sig over tid og kan blive såvel kompulsiv som repetitiv gør det særdeles afgørende at intervenere tidligt i denne proces.

Hovedproblemstillinger:

Hvad er baggrunden for at børn og unge kan udvikle seksuelt bekymrende/seksuelt grænseoverskridende adfærd?

Interessen samler sig om mulige baggrundsfaktorer for en sådan udvikling og erfaringer med intervention og behandling i forhold til sådanne børn/unge og deres familier. Det er antagelsen at en tidlig opsporing og indsats i forhold til børn/unge med bekymrende seksuel adfærd kan afværge en fortsat afvigende udvikling og adfærd ind i voksenlivet og kan være medvirkende til at forebygge seksuelle overgreb mod børn.

Hvilke tanker gør det enkelte barn sig selv om den seksuelt bekymrende adfærd?

Vigtig viden kan tilvejebringes ved også at anvende "users perspectiv" – dvs. spørge barnet/den unge (og familien) om refleksioner over baggrund for den afvigende udvikling.

Hvilke faktorer synes at være hæmmende versus fremmende for at en sådan adfærd udvikler sig og hvilke faktorer synes at være virksomme for at afværge en fortsat fejludvikling?

Ved grundig udredning af den enkeltes baggrund/opvækst/trivsel/familieforhold etc. kan man danne sig et indtryk af baggrundsfaktorer og etablere en adækvat behandling af den enkelte og dennes familie.

Hvem er ofrene og hvilken relation har de til barnet/den unge som har krænkede dem?

Denne viden er særdeles betydningsfuld i forhold til tidlig opsporing og intervention.

Datagrundlag :

Artiklen baserer sig på vidensindsamling fra udredning og/eller behandling af 58 unge og deres familier. (Se Statusrapport 3, Projekt JANUS, 2006 for nærmere redegørelse) Data er indsamlet siden 01.09.03, hvor klinik blev åbnet. I alle sager er der kontakt til socialforvaltning og ligeledes til forældre, fraset 7 sager hvor det ikke har været muligt.

Projektet har modtaget henvendelser fra hele landet, ca. 100 fra ca. 50 kommuner. Visiterede sager fordeler sig på 31 kommuner (København, øvrige Sjælland/Øerne).

Af 58 sager er 27 igangværende og 31 afsluttede. Hertil kommer en række supervisionssager, aktuelt 44.

Alle henviste unge er drenge, på nær to, og aldersmæssigt er den største gruppe ml. 13-15 år. Der ses en tendens til at de klienter som henvises bliver yngre set over den samlede projektperiode.

Der er i 58 sager registreret 51 ofre. (Ud af 58 sager er der 7 sager, hvor den unge er henvist grundet særligt bekymrende seksualiseret adfærd. Her er der enten (endnu) ikke et offer eller der er tale om overvejende psykiske eller verbale grænseoverskridelser.)

Ofrenes køn fordeler sig således at der er dobbelt så mange piger som drenge. Hvad angår alder udgør de 4-5 årige 16 sager, mens gruppen 8-10 år udgør 17 sager. 11-12 årige udgør 8 sager.

Ofrenes alder spreder sig fra 3-15 år (de fleste under 12). Der er meget få sager hvor der er flere ofre i samme sag; det hyppigste er et offer ligesom der i de fleste sager udelukkende er en krænker...

Hvad angår overgrebenes varighed fordeler disse sig over et kontinuum fra sager med udelukkende et overgreb til sager med mange overgreb over tid. Sidstnævnte gør sig blandt andet gældende i søskendeincestsager. De seksuelt grænseoverskridende handlingers karakter fordeler sig således inddelt i et kontinuum fra blufærdighedskrænkelser til penetration: I halvdelen af sagerne er der rapporteret om penetration eller forsøg herpå (vaginalt, analt, oralt). 1/3 af sagerne omhandler beføling/befamling m.v.

Der ses et entydigt billede hvad angår relationer mellem ofre og den krænkende person, idet de i alle sager kender hinanden, fraset 3. Søskende udgør godt 1/4 (14 sager), skolekammerat udgør 1/3(17), mens barn med bopæl i klientens plejefamilie/opholdssted udgør 1/7 (8 sager). Resten fordeler sig på andre kendte ofre, såsom kusine/fætter, ven/veninde o. lign.

Ofres køn, alder og relation til krænkeren:

Det er betydningsfuld viden at afdække, hvordan ofrenes køn, alder og relation til krænkeren og dennes alder fordeler sig, og af nedenstående opgørelse kan man se en tydelig tendens: I sager, hvor overgrebet/overgrebene er sket mod enten en søskende, et andet familiemedlem eller mod et barn i plejefamilien, er der overvejende tale om overgreb på ofre mellem 4 og 7 år. I sager, hvor der er tale om overgreb på enten ven/veninde, skole/klassekammerat eller en fra pågældende klients opholdssted ses, at gennemsnitsalderen her er højere, idet der overvejende er tale om ofre mellem 10 og 14 år.

I *søskendeincestsager* ses, at 3/4 af overgrebene er begået på halv søskende, mens 1/4 er begået på biologiske søskende. 1/3 af ofrene i søskendeincestsager er drenge, mens 2/3 er piger. Halvdelen af ofrene for søskendeincest er under 6 år, og gennemsnitsalderen for disse er 7 år. Den unge, der krænker, er i gennemsnit 13.1 år.

I alle sager, bortset fra 3, er der tale om anal, vaginal eller oral penetration eller forsøg herpå.

I 11 ud af de 14 søskendeincestsager er der tale om flere overgreb mod samme offer. I to sager er der tale om ét overgreb, mens det i 1 sag ikke fremgår, hvorvidt der er tale om ét eller flere overgreb. Det ses således, at der i søskendeincestsagerne overvejende er tale om flere overgreb mod samme offer, som finder sted inden for en kortere eller længere tidsperiode.

I 9 ud af de 14 sager fremgår det, at den unge bor sammen med pågældende søster eller bror på overgrebstidspunktet, mens det i 5 ud af de 14 sager gælder, at den unge ikke bor sammen med offeret på det pågældende tidspunkt.

I sager, hvor overgrebet er sket på en *skole/klassekammerat*, er den unge, der krænker, i gennemsnit 14.5 år, og ofrene er i gennemsnit 11,2 år. Ca. 1/3 af ofrene er drenge, og 2/3 er piger.

I forbindelse med overgreb begået i plejefamilie eller på opholdssted ses at overgreb begået i plejefamilien primært er begået mod børn på 4-5 år, mens overgreb, der har fundet sted på opholdssteder overvejende er begået mod unge mellem 12 og 14 år. Kønsfordelingen på ofrene i denne gruppe er ligeligt fordelt mellem drenge og piger. De unge i disse to grupper er i gennemsnit 14.6 år.

I overgreb begået mod en *ven/veninde* er 5 ud af 6 ofre drenge, og der er tale om orale/anale overgreb i alle tilfældene. De unge, der krænker seksuelt, er i gennemsnit 12.8 år og deres ofre er i gennemsnit 10 år.

I 3 sager har den unge begået overgreb mod *familiemedlem(mer)*, *fætter/kusine/niece*. Der er i alt tale om 5 ofre, der alle er mellem 4 og 6 år, i gennemsnit 5 år. Den unge er i disse sager mellem 13 og 15 år, i gennemsnit 14 år. I alle sager er der tale om beføling med undtagelse af 1, hvor der er tale om orale overgreb. Overgrebene er hovedsageligt begået, mens den unge i en kortere eller længere periode har boet i familien.

32 unge bor hjemme og 26 er anbragt uden for eget hjem (hhv. plejefamilie og opholdssteder) på visitationstidspunktet. For 4 unges vedkommende betyder afsløring af overgrebsadfærd og den efterfølgende udredning af den unges situation, at den unge anbringes uden for hjemmet. (vedr. sociodemografiske oplysninger om forældre henvises til Statusrapport 3)

Resultater fra psykologisk udredning og behandling

Psykologisk udredning: En udredning består af 3 dele: Interview, udredende kliniske samtaler samt en psykologisk undersøgelse, som har til formål at belyse den unges kognitive, herunder evt. opmærksomhedsvanskeligheder, samt personlighedsmæssige vanskeligheder og ressourcer. (WISC III, TOVA og Rorschach anvendt).

Resultater af psykologisk undersøgelse af 43 unge viser at ” samlet ses således, at langt hovedparten af de unge, som blev henvist til behandling på Projekt JANUS i perioden august 2003 – december 2005, har været præget af kognitive, intellektuelle og personlighedsmæssige vanskeligheder, som har medført forringet social og interpersonel kompetence og givet anledning til dårlig selvværdsfølelse” . (J. Kofod Andersen, s. 18, i: Resultater af psykologiske undersøgelser af 43 unge i Projekt JANUS, 2006)

Over halvdelen har vanskeligheder med at indgå i sociale situationer på en hensigtsmæssig måde og fremviste svigtende social kompetence.

Opmærksomhedsfunktionen er undersøgt i en særskilt opmærksomhedstest (TOVA testen) idet det vurderes vigtigt at denne funktion undersøges specifikt, da ubehandlede vanskeligheder på dette område kan medføre såvel indlæringsmæssige som sociale vanskeligheder: 60% af de undersøgte har *ADHD vanskeligheder* i så stort et omfang at særlig opmærksomhed og behandling er påkrævet. 60% er således vokset op med specifikke vanskeligheder, som var *uopdagede*, men som erfaringsmæssigt medfører store problemer indlæringsmæssigt, har fået mange irettesættelser, haft store sociale vanskeligheder og adfærdsproblemer. Samlet giver sådanne vanskeligheder manglende selvværd og stor nederlagsfølelse. Det skal bemærkes at i en normalpopulation regner man med at 3-6% har behandlingskrævende ADHD. Der er således tale om en stærk overrepræsentation blandt de undersøgte børn/unge

Kognitive test : Ved analyse af testresultaterne har der især været lagt vægt på at undersøge det generelle *intellektuelle funktionsniveau, den sproglige kompetence, herunder evne til at tænke abstrakt/hypotetisk samt evne til at aflæse et socialt handlingsforløb og til at mentalisere, dvs. forestille sig andre menneskers tanker, følelser, behov og intentioner.*

Det ses at 60 % intellektuelt befinder sig på et niveau der må betegnes som intellektuelt forsinket, dvs. under biologisk alder. Der er således tale om at for mere end halvdelen vedkommende har de særligt behov for støtte og opmærksomhed i forhold til udvikling, indlæring og social kompetence. Hvad angår sproglig kompetence og evne til reflektion ses at ¾ har en forsinket sproglig udvikling. Det betyder at 2/3 ikke har sproglige ressourcer til at løse problemer og bearbejde konflikter verbalt. En del af de unge virker sprogligt understimulerede og gav indtryk af at de ikke i deres opvækst har været vant til at problemer og konflikter kan løses ved samtale.

Ved vurdering af evne til at analysere og danne sig et overblik over en kompleks situation ses at ½ af de unge har vanskeligheder som medfører at de socialt mangler forudsætning for at planlægge og forudse konsekvenser af deres handlinger. *Risikoen for at få sociale problemer alene pga. disse vanskeligheder er således tilstede hos halvdelen af de henviste unge.*

Hvad angår evne til at aflæse et socialt handlingsforløb og evne til at mentalisere ses at 60% rent kognitivt har svært ved at forstå og forholde sig hensigtsmæssigt til en social situation

Halvdelen har problemer med at forstå og forholde sig til andre menneskers tanker og følelser og vanskeligheder med at begå sig i sociale sammenhænge.

Med afsæt i Fonagys (2004) teori om mentalisering kan det konkluderes at "Når undersøgelser og kliniske erfaringer peger på at unge, der krænker sexuel, har en dårligt udviklet eller manglende empati, kan det muligvis skyldes at de ikke har haft mulighed for at skabe en sund indre arbejdsmodel af mentale tilstande....Således kan sociale situationer og relationer til andre mennesker virke angstprovokerende, da det er vanskeligt at aflæse og fortolke mentale tilstande hos andre. Særligt kan evnen til at reflektere og mentalisere blive forringet, hvis den unge oplever at blive stresset eller følelsesmæssigt presset..I en presset situation kan den dårlige håndtering af situationer, manglende impuls kontrol og nedsat evne til at læse den andens tilstand føre til at den unge kan udvise en grænseoverskridende eller krænkende adfærd"(Kaplan, p.84, 2005).

Personlighedstest: Ved undersøgelse af personlighedsudviklingen havde ingen en aldersvarende moden personlighedsudvikling. Hvad angår følelsesforvaltning havde ¾ af de unge problemer med at forvalte vrede og havde uhensigtsmæssig adfærd i forhold til at indgå i sociale relationer og interpersonelle relationer på en tilfredsstillende måde. Hvad angår stresshåndtering ses at 84 % af den undersøgte havde enten højt stressniveau eller svag stresstolerance – hvilket medfører øget risiko for at reagere uhensigtsmæssigt. Halvdelen havde unuancerede og ustabile handlestrategier hvilket viser sig ved utilstrækkelig social kompetence.

Mere end ¾ havde problemer med at indgå i tilfredsstillende og gensidige interpersonelle relationer, herunder problemer i forhold til at forpligte sig og nære basal tillid til andre.

Resultater af interviews: Der er foretaget en kvalitativ analyse og fortolkning af 28 interviews med unge der har været seksuelt krænkende overfor børn (Se Unge med seksuel overgrebsadfærd – hvem er de ?, Alexandra Holmboe, Projekt Janus 2006).

Analysen bygger på interview med unge, visiteret til projektet, ud fra spørgeguide som anvendtes i SFI-undersøgelsen (Unge krænker, 2002) og udgør således et vægtigt bidrag til den tidligere gennemførte undersøgelse. Formålet med at interviewe alle unge som del af udredningen er at indfange relevante oplysninger om den unges liv og opvækst for at få en helhedsvurdering af den unges vanskeligheder, ressourcer og behov.

Derudover er formålet at få en øget forståelse af og viden om den unges egen vurdering af hvilken betydning begivenheder i dennes liv har haft (Users perspective). Hertil kommer at interview kan bidrage til en mere omfattende forståelse af forhold, som muligvis udgør risikofaktorer for udvikling af seksuel overgrebsadfærd. Viden som er vigtig som led i at forebygge seksuelle overgreb mod børn og tidlig udvikling af krænkende adfærd. Der er således tale om et dobbelt formål: Dels viden til brug for behandlingsplanlægning i forhold til den enkelte klient (klinisk formål) og dels indsamling af viden til brug for øget forebyggelse (forskningsmæssig formål) Der er tale om et omfattende kvalitativt interview (se statusrapport 1, bilag 14, projektets hjemmeside) som belyser den interviewedes opvækst, arten af evt. omsorgssvigt, trivsel, familieforhold, vennerelationer, skolegang etc., samt refleksioner i forhold til de(t) begåede overgreb, motiver herfor, relationer til ofret, ønsker om hjælp m.v.

Svarende til den psykologiske testning findes også her at de unge har opmærksomheds-, adfærd- eller indlæringsmæssige vanskeligheder. Hertil kommer at en manglende evne til eller øvelse i at identificere, differentiere og verbalisere følelser og følelsesmæssigt tilstande i dem selv og andre. For en stor dels vedkommende har deres liv været præget af omskiftelighed og uforudsigelighed i form af mange flytninger, skoleskift og en høj skilsmisse procent (75%) samt skiftende sammenbragte familier.

Disse skift i opvækstbetingelserne er ofte dårligt kommunikeret til de unge således at mange er præget af markant mangel på viden om afgørende hændelser i deres liv. Der konstateres en mangel

på biografisk sammenhæng, kendskab til egen livshistorie, rodfæstethed og kontrol i forhold til eget liv, dels forårsaget af den unges manglende erfaring med at øve indflydelse på eget liv og dels forårsager af problematiske relationer til nære omsorgspersoner. Analysen af de unges familieforhold og relationer viser at for mange er disse konfliktfyldte og emotionelt uafklarede, ambivalente og ureflekterede.

En stor del af de unge har svært ved at beskrive emotionelle aspekter ved nære relationer, enten fordi evnen til refleksion og verbalisering af følelser er mangelfuld og utrænnet og/eller fordi relationerne til de primære omsorgspersoner ikke har været præget af omsorg og nærhed.

En stor del af de unge har været udsat for forskellige former for omsorgssvigt fysisk, psykisk samt seksuelt). Samstemmende med internationale forskningsresultater (bl.a. Barbaree 1993, Skuse 1997, Bentovim&Williams,1998, Cahn&Loyd,1996, Kaufman&Zigler1987) peger analysen på at det at være offer for eller vidne til vold i hjemmet kan udgøre en særlig risikofaktor i forhold til udvikling af seksuel overgrebsadfærd (hhv. 1/2 og 1/3 af de unge). Udover de skadevirkninger det i øvrigt giver at være udsat for et voldeligt familieklima (se bl.a. Weinehall 2001) At være offer for seksuelle overgreb gør sig gældende for ca. 20%, altså et betydeligt lavere tal end vold. Dette svarer også til andre internationale forskningsresultater. (William&Finkelhor,1990 rapporterer således i deres undersøgelse at 20 pct. af børn, udsat for seksuelle overgreb selv som voksne blev seksuelt krænkende overfor egne børn)

I forbindelse med analyse af omsorgssvigt i de unges opvækst har fokus været rettet mod evnen til tilknytning og empati og omfanget af udviklede sociale kompetencer.

Størstedelen af de unge har været socialt isolerede, har få eller ingen venner og har været udsat for mobning fra jævnaldrende. Både som følge af tidligere problematiske relationer til primære omsorgspersoner og på baggrund af nuværende mangelfulde relationer til jævnaldrende, er mangel på sociale kompetencer karakteristisk for en meget stor del af de unge.

2/3 af de interviewede har været udsat for mobning, hvor der ses en stærk sammenhæng mellem opmærksomhedsforstyrrelse, dårlig begavelse og mobning. De unge som mobbes er også dem som har oplevet mest omsorgssvigt. Der ser således ud til at være et gensidigt betingende forhold mellem omsorgssvigt, manglende social kompetence, opmærksomhedsforstyrrelse, dårlig begavelse og mobning.

Interviewet foretages om nævnt tidligt i kontakten med den unge – som noget af det første. Det er her af interesse at få et billede af hvordan den unge selv betragter eller forstår det seksuelle overgreb ham/hun er henvist for at have begået. På dette tidlige tidspunkt er det iøjnefaldende at samtlige interviewede udtrykker at "det skete bare" o lign. Der er i de unges beskrivelse en mangel på erkendelse af planlagthed, motiver, optakt, tanker og følelser som må antages at gå forud for at seksuelle overgreb begås.(Jf. Finkelhor 1984) På lignende måde vurderer de unge selv, hvad angår recidivrisiko, at de er sikre på at det ikke sker igen, men har vanskeligt ved at begrunde dette og i øvrigt også hvorfor seksuelle overgreb er skadeligt ikke alene for ofret med også for dem selv (svarende til fund i Strange,2002). 2/3 af de unge beskriver at de ikke vidste at det de havde gjort var forbudt og skadeligt,

De unges bud på hvad der i fremtiden kan afholde dem fra at recidivere er kendetegnet ved ydre styring. Frem for at pege på egne indre kognitive, emotionelle eller adfærdsmæssige ressourcer nævner de fleste andres tilstedeværelse som en nødvendig ydre stopklods.

En stor del af de unge har vanskeligheder med empatisk indlevelse i ofrets tanker og følelser. Disse vanskeligheder peger tilsammen på behandlingsbehov og udgør grundlaget for det terapeutiske tilbud.

Analysen giver et vægtigt bidrag til at få indblik i hvordan en gruppe unge tænker om deres seksuelle overgrebsadfærd inden de gennemgår et behandlingsforløb

Behandling: Såfremt konklusionen af den psykologiske udredning er at den unge er behandlingseget, vil psykoterapeutisk behandling iværksættes - oftest indledt med individuel kontakt og dernæst gruppebehandlingstilbud. Her redegøres særligt for nogle erfaringer fra gruppebehandlingstilbud (se Opsamling og analyse af gennemførte behandlingsforløb i Projekt JANUS, 2006. Erfaringsopsamlingen baserer sig på gruppeobservatørs noter, terapeuternes udtalelser og de unges egne udsagn og evaluering).

Der er udviklet en række behandlingstilbud, herunder gruppebehandling, til børn/unge, deres forældre og andre primære omsorgspersoner. Grupperne er målrettet og differentieret i forhold til de vanskeligheder ikke mindst af kognitiv art, som de unge frembyder.

Behandlingstilbuddene målrettes og videreudvikles i takt med at der indsamles ny viden og gøres nye erfaringer.

Her skal redegøres for erfaringer med gruppebehandlingstilbud til unge indenfor normalområdet kognitivt set. Gruppebehandlingen forestås af to psykologer og der er tilknyttet en observatør, som deltager i alle gruppesessioner (gns.25 sessioner, 1x2 timer ugl.) med det formål at iagttage og notere den enkelte unges og gruppens processuelle udvikling.

På baggrund af bl.a. samstemmende resultater fra den psykologiske udredning og den kvalitative analyse af interviews kan det konstateres at de fleste har følgende vanskeligheder: Lavt selvværd, mangelfulde sociale kompetencer, ringe udviklet empati og forståelse for motiver bag eller skadevirkninger af seksuelle overgreb, begrænsede handle- og problemløsningsstrategier samt forskellige grader af omsorgssvigt. Hertil kommer mangelfuldt udviklede sproglige kompetencer som vanskeliggør identifikation og verbalisering af følelser.

Disse forhold er blandt fokuspunkterne for den tilbudte gruppebehandling ligesom tilfredsstillende udvikling med hensyn til disse er væsentlige kriterier for behandlingsafslutning (se statusrapport 2:kriterier for behandlingsafslutning)

Væsentlige temaer og konkrete øvelser er udarbejdet i forhold til temaerne i gruppeforløbene :

- Identitet
- Livshistorie
- Seksuelle krænkelser
- Relationsarbejde
- Følelser
- Sociale kompetencer
- Fremtiden
- Recidivforebyggelse

Disse overordnede temaer har hver især flere undertemaer og forskellige illustrerende øvelser. Som eksempel kan nævnes at de unge, i forbindelse med terapeutisk arbejde med de seksuelle overgreb de har begået og disses betydning for ofrene og dem selv, skriver dels brev til ofrene og dels skriver brev fra ofret til dem selv. På baggrund af den holistiske problemforståelse og behandlingstilgang i Projekt JANUS, betragtes ovenstående temaer som internt forbundne, hvorfor en vigtig del af processen og målet for de gruppeterapeutiske forløb har været at gøre denne sammenhæng eksplicit, tydelig og meningsfuld for de unge.

Det er antagelsen at de dynamiske processer i en gruppe fører til at processen for den enkelte fremskyndes idet den enkelte kan spejle egen problematik i de temaer der diskuteres. Der kan endvidere trænes i at være sammen med andre/øve sociale kompetencer. Følelse af isolation og

hemmelighedskræmmeri, som ofte kendetegner seksuelle overgreb, kan brydes m. v. (for en nærmere beskrivelse, se projektbeskrivelse 1)

I erfaringsopsamling fra gruppebehandlingsforløb og de unges egne udsagn konkluderes det at de unge både emotionelt, kognitivt og socialt har gennemgået en betydelig modnings- og udviklingsproces som følge af gruppedeltagelsen. Baggrundsantagelserne for gruppeterapien synes i stor udstrækning bekræftet og den udvikling som har fundet sted for den enkelte og gruppen kan både tilskrives de planlagte temaers indhold og de konkrete øvelser og hjemmeopgaver ”Især synes følgende centrale problematikker og vanskeligheder og dertil knyttede konkrete opgaver og øvelser, at have haft betydning for de unges indsigt, forståelse og udvikling: De unges livshistorie og biografi (stamtræ og livslinietegning), de unges identitet og selvforståelse (egne og andres stærke og mindre stærke sider, fremtidsdrømme), de unges sociale kompetencer (social færdighedstræning, netværkstegning, kontaktetablering til jævnaldrende), de unges følelser og seksualitet (seksualundervisning), de seksuelle overgreb (overgrebets betydning for dem selv, ofret og andre, at skulle fortælle de andre om det seksuelle overgreb og at skulle skrive brev til og fra ofret for de(t) seksuelle overgreb) og endeligt forebyggelsen af disse (konkrete modeller og værktøjer som ”de fire trin” og ”misbrugscirklen”). De unges øgede indsigt, forståelse og modenhed/udvikling er bl.a. blevet vurderet i f.t. en øget evne til at reflektere over og forklare mulige motiver bag og baggrunden for de(t) seksuelle overgreb, en øget evne til at begrunde hvorfor det ikke vil ske igen, en øget evne til at identificere, differentiere og verbalisere følelser og følelsesmæssige tilstande i sig selv og andre (hvilket bl.a. kommer til udtryk i den unges evne til empatisk indlevelse i og forståelse for ofrets tanker og følelser) og endeligt i f.t. den unges større indsigt i sociale spilleregler og evne til at indgå i og opretholde sociale relationer (til forældre, familie og jævnaldrende). Derudover har de unge selv ved slutevaluering og efterværnsmøde givet udtryk for en øget trivsel på en række forskellige livsområder (mere omfattende og bedre kontakt til forældre, jævnaldrende og evt. kæreste), aktiv deltagelse i flere nye ungdomskontekster (skole, uddannelse, fritid og arbejde) og en generelt større modenhed, der kommer til udtryk igennem den unges øgede selvværd, mere realistiske og positive vurdering af egne ressourcer og endelig en større personlig handleevne og et større repertoire af konfliktløsningsstrategier, der gør at de unge føler sig mere sikre på at ”det ikke vil ske igen” og hvorfor dette er tilfældet.”(A. Holmboe,s.25 i op.cit.rapport, projekt JANUS 2006)

Konkrete modeller: De fire trin og misbrugscirkel

I ovenstående erfaringsopsamling fra gruppebehandlingsarbejde omtales ”de fire trin” som eksempel på konkrete værktøjer og modeller. Modellen skal kort omtales her som eksempel på hvordan teoretisk viden kan operationaliseres som behandlingsmodel.

Finkehor (1984) beskriver ”four preconditions” (se bilag 1), dvs. 4 forhåndsbetingelser, som skal være tilstede for at et seksuelt overgreb kan finde sted:

- 1) motiv for at krænke**
- 2) indre barrierer skal overvindes**
- 3) ydre barrierer skal overvindes**
- 4) barnets modstand skal overvindes**

O`Callaghan (2004) har operationaliseret denne teoretiske antagelse og udarbejdet en model som kan anskueliggøre hvordan dette sker konkret. Han har udarbejdet en trappe med 4 trin (se bilag 2), som oprindeligt er rettet mod udviklingshæmmede unge, men som med succes også kan anvendes til unge uden egentlige begavelseshandicaps:

1. trin: Ønske om (at krænke et barn seksuelt)
2. trin: Finde på undskyldninger (for at krænke et barn)

3. trin: Opnå mulighed (for at begå overgrebet)

4. trin: Udførelse (af overgreb)

Ud fra denne model kan den enkelte unge udarbejde sin egen analyse af mulige motiver bag og baggrund for de seksuelle overgreb og få et værktøj som kan være hjælpsomt i en kommende risikosituation – bl.a. ved allerede på trin 1 at identificere at en risikosituation er igangværende og søge hjælp (frem for at gå videre op ad trappen). Se også misbrugscirklen (bilag 3)

Psykoedukative metoder:

Et led i gruppebehandlingen af unge har været at tilbyde seksualundervisning. Sex og Samfund har stillet medarbejder til rådighed som har undervist og drøftet seksuelle spørgsmål med de unge. (I gruppe med unge med udviklingshæmning har en underviser med særlig uddannelse og erfaring i at formidle sexologiske spørgsmål til udviklingshæmmede været anvendt.) En erfaring har været at de fleste unge mangler viden om seksualitet og at undervisning i og dialog om dette har udløst mange spørgsmål hos de unge og tilført dem viden. Mange af de unge har endnu ikke haft deres seksuelle debut med jævnaldrende.

Et andet fund har været at de unge havde ringe viden om og indsigt i skadevirkninger af seksuelle overgreb (jf. fund i den kvalitative analyse, Alexandra Holmboe, 2006 op.cit og Strange, 2002).

Undervisning i mulige reaktioner og skadevirkninger hos børn som har været udsat for seksuelle overgreb er af samme grund indarbejdet i gruppebehandling.

Holistisk og økologisk tilgang

Som det fremgår bl.a. af ovenstående analyse af behandlingsarbejde er en væsentlig pointe at der må arbejdes holistisk og økologisk for at få en tilstrækkelig indsigt i problemstillingerne og tilrettelægge den nødvendige intervention og behandling.

At arbejde holistisk betyder at man betragter problemet som mangefacetteret og at mange aspekter må inddrages. Kun at betragte den unges krænkende adfærd som problemet og kun forholde sig til denne i en behandlingsammenhæng vil formentlig ikke krones med held. Det er nødvendigt at betragte den krænkende adfærd som del af en sammenhæng – en symptombærer kunne man kalde det. Ved at betragte hele den unge - personlighed, livshistorie, familieforhold, trivsel, ensomhed, kognitive og emotionelle vanskeligheder etc.- får man adgang til vigtig information som kan anvendes i en behandlingssammenhæng til at hjælpe den unge til en sund personlighedsudvikling og øget trivsel.

At arbejde økologisk (Woods, 1997) betyder at man inddrager forskellige teoretiske forklaringsmodeller og anvender disse i praksis. Det betyder i forhold til konkret behandlingsarbejde, som det har udfoldet sig i gruppebehandlingen, at en psykodynamisk forståelses- og terapiramme kombineres med mere kognitivt orienterede forståelsesformer og inddragelse af praktiske øvelser som led i erkendelsesprocessen hos den enkelte unge. Anvendelse af flip over, rollespil, film etc. indgår som led i praktiske øvelser og har god effekt ikke mindst i forhold til mere konkret tænkende unge.

Det antages at en samlet indsats, hvor psykoterapeutisk behandling af den unge, forældre og familiesamtaler og/eller samarbejde med og supervision til anbringelsessted, kombineret med tiltag som øger den unges trivsel og indlæring i skole, (øget) deltagelse i fritidsaktiviteter, sport, ungdomsskole etc. kan øge den unges sociale kompetencer, almene trivsel og øge selvværdet.

En sådan samlet indsats som fører til øget trivsel hos den unge er formentlig det bedste værn mod recidiv. I nogle tilfælde betyder det at den unge skal anbringes udenfor eget hjem, i andre at der skal findes passende skoletilbud, i andre igen er behandling for særlige vanskeligheder, som ADHD, en vigtig del af øget trivsel osv.

Det må også anses for en vigtig del at den unge tilbydes efterværn over en periode efter afsluttet behandlingsforløb, således at han/hun ved at der er hurtig og let adgang til hjælp ved fornyede belastninger i livsomstændigheder, kriser etc.

Forældresamtaler er en vigtig del af behandlingen af den unge ligesom mediationsmøder er det. Emnet for denne artikel levner ikke plads til at beskrive forældrefokuseret behandling, hvorimod der i det følgende kort beskrives betydningen af mediationsmøder, da disse knytter sig tæt til behandling af unge af overgrebsadfærd og deres ofre.

Mediation:

Muligheden for at etablere et terapeutisk styret møde mellem offer og krænker en væsentlig metode i behandlingen af seksuelle overgreb.(også beskrevet andetsteds i denne antologi).

I sager, hvor der er tale om søskendeincest, er det indlysende at arrangere sådanne møder, men også i sager hvor relationen er mindre tæt, er det et oplagt tilbud at have i klinikken. Et tilbud om et sådant terapeutisk styret møde kan være af stor betydning for offeret, hvilket må være det primære fokusområde for at sådant møde, men har også stor betydning for den krænkende part som led i erkendelse af sine handlinger, påtagelse af ansvar og en helingsproces.

Det er en metode som har været anvendt i børnerådgivningscentre (særligt Københavns Kommunes børnerådgivningscenter), men også i bredere kredse har modeller som ”konfliktmægling” vundet indpas. Mæglingsmøder mellem voldtægtsofre og deres gerningsmænd (Rigshospitalet, Center for voldtægtsofre), ofre for anden kriminalitet og deres gerningsmænd m.v..

Projekt JANUS har erfaret at ikke kun de direkte aktører i overgrebene (offer og krænker) kan have brug for mediation, men også forældre. I sager, hvor en ung fra en familie har krænket barnet i en anden familie, hvor forældreparrene er gode venner, kan det være særdeles betydningsfuldt at tilbyde terapeutisk styrede møder de voksne indbyrdes for at styrke en hensigtsmæssig proces. Der kan være særdeles stærke kræfter i spil, med fantasier om selvtægt hos den forurettede part m.v. Det er betydningsfuldt for de involverede børn/unge at opleve at det er muligt at arbejde med selv så svære problematikker, som her skitseret, med det formål at få bearbejdet de voksnes voldsomme reaktioner på en sådan måde at der kan findes en mere hensigtsmæssig kontaktmåde, som bl.a. kan indbefatte at den unge krænker kan få lov at sige undskyldt også til offerets forældre. Dette kan bane vej for en mulig kontakt imellem de voksne, til gavn ikke mindst for offeret.

I sager hvor den unges forældre er skilt og har dannet nye parforhold med børn og den unge har begået overgreb mod en halv søskende, er der stort behov for mæglende møder, som kan rumme den nye partners vrede mod sin ægtefælles biologiske barn, som har begået overgreb.

Hvis ikke denne indsats er del af ydelserne, kan det medføre at familierne splittes og har vanskeligt ved at have kontakt. I visse tilfælde med det resultat, at den unge mister kontakten til en af sine forældre (typisk faderen).

I sager, hvor den henviste unge selv også er seksuelt misbrugt, er det en vigtig del af behandlingen at tilbyde møde mellem den unge og dennes krænker (f.eks. klientens far).

Psykologisk, socialt og socialpædagogisk indsatsområde:

Indsats på alle tre områder er nødvendigt. Den sociale indsats er afgørende for at få problemerne afdækket. Socialforvaltningen er nødvendig for at iværksætte de nødvendige hjælpeforanstaltninger, den psykologiske behandling kan supplere den sociale indsats og hjælpe den unge i gang med en sund udviklingsproces og den socialpædagogiske indsats er af afgørende betydning for de børn/unge som er anbragt uden for eget hjem. Ved at koordinere den socialpædagogiske og den psykologiske indsats vil den unge på systematisk måde kunne hjælpes i sin personligheds- og færdighedsudvikling, idet bl.a. temaer fra det terapeutiske arbejde kan anvendes i den socialpædagogiske indsats.

Fremtidsperspektiver/anbefalinger for området:

På baggrund af de indsamlede erfaringer fra de forløbne tre år er en 4 årig forlængelse af Projekt JANUS iværksat af Socialministeriet med henblik på dels at videreudvikle interventions- og behandlingsmetoder med udvidet målgruppe (6-18 år) med henblik på at forebygge udvikling af seksuelt bekymrende adfærd hos børn og unge og dels at formidle og integrere den indsamlede viden til professionelle med henblik på en mere permanent forankring på landsplan. Som led i en øget vidensformidling vil projektet bl.a. tilbyde undervisning og supervision til professionelle med henblik på iværksættelse af lokale behandlingstilbud, socialpædagogiske tilbud mv. (se projektbeskrivelse 2, 2006-2009).

Det kan konstateres at der er behov for øgede tiltag indenfor socialt, psykologisk og socialpædagogisk indsatsområde samt vidensformidling, vidensdeling og vidensopgradering blandt professionelle:

- Videreudvikling af interventions- og behandlingsmetoder, herunder mediation og øget vidensindsamling om børn og unge med seksuel overgrebsadfærd med henblik tidlig indsats og forebyggelse af seksuelle overgreb mod børn.
 - Landsdækkende behandlingstilbud til børn og unge med seksuel overgrebsadfærd og deres familier.
 - Vidensforankring i socialforvaltningerne.
 - Socialpædagogiske tiltag: Der er behov for anbringelsessteder for børn og unge med seksuel overgrebsadfærd, hvor de professionelle har særlig viden om denne gruppe.
 - Øget viden blandt professionelle: Der er behov for forankring af viden om målgruppen blandt professionelle som arbejder med børn og unge
 - Undervisning på uddannelsesinstitutioner: Der er behov for undervisning af studerende inden for området (socialrådgivere, pædagoger, lærere, psykologer mv.).
 - Tidlig indsats: Der er behov for øget opmærksomhed på, og tilbud til, også meget unge børn med seksuelt bekymrende adfærd.
 - Indsats i forhold til unge med massiv kriminel baggrund, hvor seksuel overgrebsadfærd er en del af anden kriminel adfærd.
 - Indsats i forhold til børn og unge med udviklingshæmning/begavelseshandicap. Nogle børn og unge inden for denne gruppe er ikke alene i risikogruppe for at blive ofre for seksuelle overgreb, men også for selv at udvikle overgrebsadfærd.
- Hertil kommer at hhv. *forløbsundersøgelser* (særligt med fokus på recidivrisiko) vil give værdifuld viden om den videre udvikling hos unge med overgrebsadfærd og *en national kortlægning* vil kunne give et mere sikkert billede af problemets omfang i Danmark.

Den indsamlede viden som her er præsenteret kan bidrage til at nuancere det kontinuum af problemstillinger, som kendetegner børn/unge med seksuel overgrebsadfærd. Denne viden kan forhåbentlig anvendes og være retningsgivende dels i forhold til yderligere metodeudvikling i forhold til intervention og klinisk psykologisk arbejde med børn og unge med seksuelt grænseoverskridende adfærd og dels i forhold til formidling af viden om målgruppen til brug for professionelle ude i landet, som led i projektets fremtidige arbejdsopgaver. En viden som først og fremmest kan bruges til at øge den tidlige indsats og dermed forebygge seksuelle overgreb mod børn og dernæst til at optimere den behandlingsmæssige indsats til gavn for børn/unge, som har en række vanskeligheder medvirkende til, at de udvikler seksuelt krænkende adfærd.

Afslutning:

Selv med den begrænsede fremstilling, som en artikel tillader, fremgår det forhåbentlig at ikke alene er det et mangefacetteret og komplekst problem at beskæftige sig med børn/unge med seksuel

overgrebsadfærd, men også at det er et felt som inddrager aspekter fra mange områder inden for forebyggelse mod seksuelle overgreb mod børn. I forhold til artikler i nærværende antologi skal særligt følgende fremhæves i forhold til projektets hidtidige erfaringer og vidensindsamling: *Mediation*, hvor offer og krænker mødes, har stor betydning for begge parter og formentlig ikke mindst hvor der er tale om en ung krænker.

Forældrefokuseret behandling er af stor betydning, uanset om deres barn har været offer eller krænker. Reaktionen på overgrebet og evnen til at støtte barnet, herunder fastholdelse i behandling, er af stor betydning for et vellykket behandlingsforløb.

Døgninstitutioner: Det er et af Projekt JANUS' fund at en stor del af de børn/unge, som begår seksuelle overgreb, er anbragt udenfor eget hjem, og af disse begår mange overgreb eller bliver overgrebet på døgninstitution/plejefamilie/opholdssted.

Unge med handicap: Udviklingshæmmede udgør en væsentlig gruppe ikke kun som ofre for overgreb men også som udøvere af sådanne.

Hvad angår *IT-relaterede overgreb*, chatrooms m.v., har vi *ikke* viden om at de unge som vi har været i kontakt med i projektet begår seksuelle overgreb mod børn som følge af kontakt via nettet, da alle ofre har en relation til den, som har været seksuelt krænkende overfor dem. Kortlægning af relationen mellem ofre og krænker viser at kontakten sker "i det virkelige rum", d.v.s ved direkte kontakt i hjemmet hos en af parterne, i skolen, på opholdssteder etc.

Men børn/unges aktiviteter i cyberspace er af stor betydning at få nærmere beskrevet og afdækket.

Behandling af ofre: Det bliver tydeligt, når man beskæftiger sig med børn og unge med overgrebsadfærd, at offer-krænker problematikken ofte bliver et både/og - ikke et enten/eller. Børn og unge er ofte ikke udelukkende enten udsat for krænkelser eller begår krænkelser, men befinder sig ofte i den dobbelte position at de kan være i fare i forhold til begge dele – deraf JANUS-hovedet. Ligesom det er klart at offer- og krænker behandling ofte mest hensigtsmæssigt bør foregå i samme regi, særlig tydeligt ses dette i ved søskendeincestsager, hvor offer og krænker bør i samme familie.

Gruppebehandling: Såvel ofre for som udøvere af seksuelle overgreb har glæde af gruppeterapeutisk behandling og i et fortsat udviklingsarbejde indenfor dette område kan det formentlig være frugtbart at sammenligne erfaringer fra disse.

Bilag:

Bilag 1: 4 forhåndsbetinger (Finkelhor)

Bilag 2: De fire trin (O'Callaghan)

Bilag 3: Misbrugscirkel (Ryan og Lane)

Rapporter fra Projekt JANUS (www.projekt-janus.dk):

Resultater af psykologiske undersøgelser af 43 unge i Projekt JANUS.

Projekt JANUS, april 2006, Jytte Kofod Andersen.

Unge med Seksuel overgrebsadfærd – hvem er de? En kvalitativ analyse og fortolkning af 28 interviews med unge der har været seksuelt krænkende og/eller grænseoverskridende over for børn.

Projekt JANUS, april 2006, Alexandra Holmboe

Opsamling og analyse af gennemførte gruppebehandlingsforløb i Projekt JANUS.

Projekt JANUS, april 2006, Alexandra Holmboe

Evaluering af projekt JANUS – behandling af unge krænkere. Center for anvendt Socialpsykologi, Institut for Psykologi, Københavns Universitet, juni 2005.

1. Statusrapport for Projekt JANUS, april 04

2. Statusrapport for Projekt JANUS, april 05

3. Statusrapport for Projekt JANUS, april 06

1. Projektbeskrivelse for Projekt JANUS, 03-06

2. Projektbeskrivelse for Projekt JANUS, 06-09

Spørgeguide og tematisk baggrund for spørgeguide. Anvendt i SFI undersøgelse samt JANUS undersøgelse (bilag 9 i statusrapport 2)

Litteraturliste

Erfaringer fra fire års arbejde med seksuelt misbrugte børn og deres familier. Statusrapport 2001-2005. Team for Seksuelt Misbrugte Børn, Rigshospitalet, februar 2006

Barbaree, H. et al (1993): The Juvenile Sex Offender. The Guilford Press

Bentovim, A. & Williams, B.(1998): Children and adolescents: Victims who become perpetrators. Advances in psychiatric treatment 4.

Cahn, D. & Loyd, S. (1996): Family Violence from a Communication Perspective. Russel House Publishing

Durham, A.(2003):Young men surviving child sexual abuse. Wiley

Erooga, M. and Masson, H. (1999).;Children and young people who sexually abuse others. Routledge

Farmer, E. And Pollock, S.(1998):Sexually abused and abusing children in substitute care. JohnWiley and Sons

Finkelhor, D. (1984): Child Sexual Abuse. The Free Press

Fonagy, P.et al (2004):Affect Regulation, Metallization and the Development of the Self. Karnac

Gartner, R.(1999):Betrayed as boys. The Guilford Press

Gil, E. And Cavanaugh Johnson, T.(1993):Sexualized Children. Launch Press

Kaplan, A.(2005):Når unge begår seksuelle overgreb. Speciale, Institut for Psykologi, Kbh.'s Universitet

Kaufman, J.& Ziegler, E. (1987):Do abused children become abusive parents:American Journal of Orthopsychiatry,57 (2)

Møhl, B. (1999):Pædofili – den ulykkelige perversion i : Psyke og Logos. Tema: Børn og seksualitet- Dansk Psykologisk Forlag, årgang 20, nr.2

Nyman et al(2001):Unga förövare. Rädda Barnen

O'Callaghan (2004):Group treatment of young people with intellectual impairment who sexually harm og A resource pack for workers to use with learning disabled young people who present problematic sexual behaviour. Begge: The g-map Challenge Programme

Ryan, G. og Lane, S.(1997): Juvenile Sexual Offending. Jossey-Bass.

Skuse et al.(1997) i: Bentovim & Williams (1998):101-7

Strange, M. (2002): Unge krænkere. Socialforskningsinstituttet

Strange, M. (2003): Udvikling af seksuelt krænkende træk hos unge – ætologi og behandling. In: Nordisk Psykologi,Vol.55, nr.2, august 2003

Weinehall. K.(2001):Våld i barndomshjemmet öker risken för yterligare erfarenheter av våld. NORFA-konference om "Køn og vold i Norden",2001

Williams & Finkelhor (1990): The characteristics of incestuous fathers, i: Marshall et al: Handbook of sexual assault. Plenum

Woods, J.(1997): Breaking the cycle of abuse and abusing: individual psychotherapy for juvenile sex offenders. Clinical Child psychology and psychiatry,2 (3)

Woods, J.(2003):Boys who have abused. Forensic Focus 24. J. Kingsley Publishers.

Bilag 1

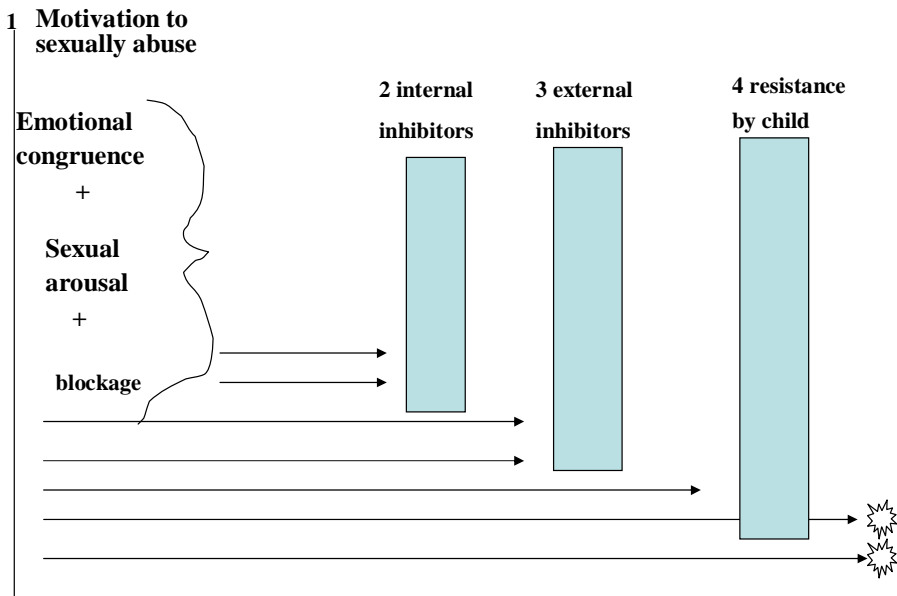
Finkelhors 4 forhåndsbetingelser:

1) motiv for at krænke

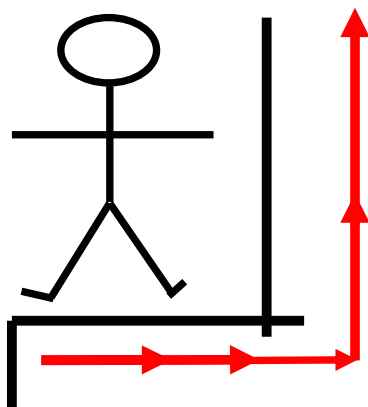
2) indre barrierer

3) ydre barrierer

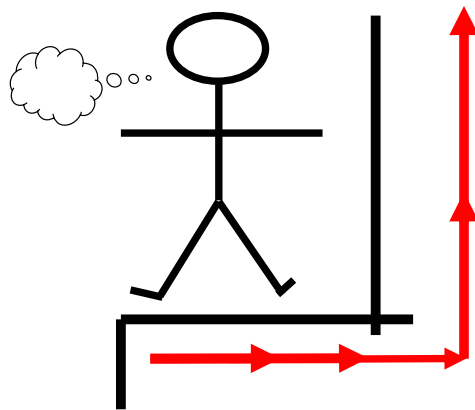
4) barnets modstand

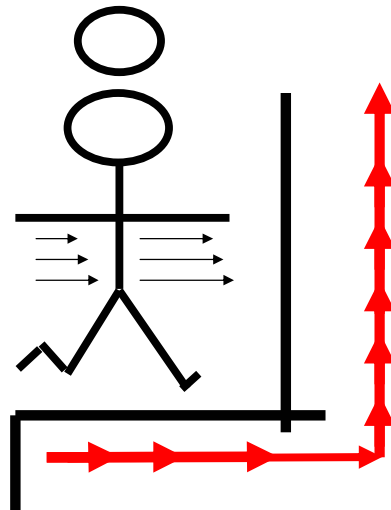
trin 1 – ønske om

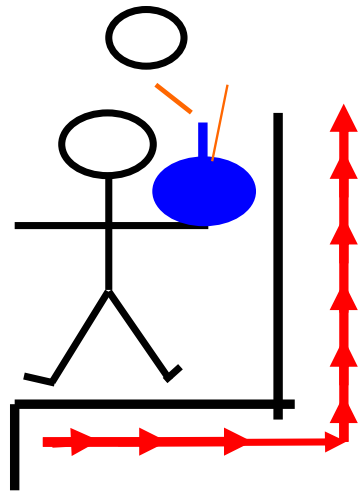
trin 2 – finde på undskyldninger

trin 3 – opnå mulighed

Trin 4 – udførelse

Bilag 3

